

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 351.862.4:94(477)«1939/1945»

Греченко В. А. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

Діяльність органів державної безпеки УРСР в роки Другої світової війни: неупереджений погляд, нові узагальнення та факти

Рец. на кн.: Шевченко А. Є., Бадахов Ю. Н. Організаційно-правові засади діяльності органів державної безпеки УРСР у період Другої світової війни : монографія. Вінниця : Твори, 2020. 304 с.

Наукові розвідки, у назві яких є слово-сполучення «державна безпека», завжди викликали підвищений інтерес у науковців і широкого кола читачів. За останні 30 років на теренах України та поза її межами вийшла значна кількість робіт, що висвітлюють діяльність органів державної безпеки в історичній ретроспективі. Тому знайти свою наукову нішу чи тему було непростю. Але автори успішно подолали цей бар'єр у науковій розвідці й висвітлили надзвичайно непростий навіть сьогодні період дослідження – роки Другої світової війни.

Загальна політична й наукова актуальність теми обумовлена істотним підвищенням інтересу суспільства до діяльності органів, що забезпечують безпеку країни. Це пов'язано передусім з тими військово-політичними подіями, які тривають в Україні протягом останніх шести років, агресією Росії, активізацією дій щодо проведення терористичних актів та інших елементів «гібридної» та негібридної війни на території нашої держави. Не менш суттєвий вплив на систему забезпечення безпеки чинять загрозливі тенденції у світі, пов'язані, наприклад, зі зростанням міжнародного тероризму, про вияви якого ми читаємо, на жаль, ледь не щоденно. З огляду на це ускладнюються завдання органів державної безпеки, покликани захищати національні інтереси України.

Це корелюється також з непростим процесом політичних, соціально-економічних і правових реформ, які проводяться нині в Україні. Їх реалізація має на меті впровадження таких форм і методів роботи в діяльності органів державної безпеки, які відповідають принципам і процедурам демократичної правової держави, гарантують дотримання законних прав та інтересів людини.

Інтерес суспільства до органів державної безпеки екстраполюється й на їх історію. Як відомо, В. І. Ленін, а надалі Й. В. Сталін створили та розвивали цей державний інститут як «бойовий загін партії», тобто як партійно-державну спецслужбу, що має чітке ідеологічне спрямування на рішучу боротьбу з тими, хто не

підтримує більшовицький режим і має відмінні від офіційних погляди. Цей державний інститут за свою понад 100-річну історію зазнав великої кількості реорганізацій. Змінювалися структура, завдання, сфера впливу чекістських органів. Проте вони незмінно залишалися «караючим мечем революції», реалізуючи політичні рішення партійних органів у сфері відповідних галузей державної діяльності.

З'ясування справжньої ролі чекістських органів в історії України дає найбагатший матеріал для осмислення її складних періодів. Науковий аналіз їх діяльності дозволяє зіставити минуле з сьогоденням, глибше досягнути природу нинішніх процесів в країні. Дослідження ролі органів державної безпеки в реалізації політики правлячої комуністичної партії важливе для формування світогляду співробітників правоохоронних органів, усвідомлення ними того, що їхня діяльність повинна ґрунтуватися на принципі верховенства права, регламентуватися законом, відповідними державними установами, покликаними здійснювати керівництво й контроль над їхньою діяльністю.

Наукові оцінки розвитку чекістських органів обумовлені практичними міркуваннями, що висвітлюють перетин історичного минулого та сучасності. Урахування історичного досвіду корисне сьогодні як у процесі практичної діяльності, так і під час ухвалення відповідних рішень. Вивчення цієї проблеми дасть можливість проаналізувати помилки попередньої діяльності, створити в політичній системі нашого суспільства гарантії, які б запобігали повторенню трагічних подій минулого.

Слід зауважити, що рецензована робота ґрунтується на фундаментальних принципах наукового пізнання: історизму, логічності, системності та інших, які передбачають критичний аналіз використаних у роботі джерел та історіографії. Для досягнення поставленої мети та завдань було застосовано як загальнонаукові методи (синтез й аналіз, індукція та дедукція, узагальнення й абстракція, структурно-функціональний, системно-структурний та логічний), так і спеціальні

(проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-топологічний, історико-системний) методи історичного дослідження. Усе це дало змогу аналітично та критично, правдиво й системно проаналізувати основні аспекти організації та діяльності органів державної безпеки в Україні у зазначений період.

Різноманітність проблем історії чекістських органів в Україні, досить складний для аналізу історичний період їхнього розвитку – зумовили необхідність дослідження великої кількості різноманітних джерел. З метою вивчення питань, окреслених у монографії, автори аналізували документи вищих органів влади та правлячої комуністичної партії, тематичні збірники документів, архівні джерела. Значну кількість джерел з теми дослідження дослідники віднайшли у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Усе це дозволило скласти досить ясне й масштабне уявлення про діяльність правоохоронних органів, зокрема органів безпеки.

Така значна кількість і різноманітність джерел дає змогу зробити переконливий висновок щодо достовірності результатів дослідження.

Структура наукової роботи дозволила ґрунтовно висвітлити питання щодо особливості структурних змін у діяльності чекістських органів зазначеного періоду, що є одним із основних компонентів наукової новизни рецензованої монографії. Комплексне дослідження вище вказаного історичного процесу заповнює певну прогалину в історико-правовій науці, дозволяє глибше та ґрунтовніше виявити загальне й особливе в розвитку органів держбезпеки взагалі та в Україні.

Слід зауважити, що наукова новизна рецензованої праці конкретна й багатоаспектна. Положення, які автори обґрунтовують в монографії, досліджені вперше, деякі набули подальшого розвитку або були уточнені й доповнені.

Принциповою позитивною рисою цієї роботи є продумані, логічно обґрунтовані, підтверджені фактичним матеріалом умовиводи, які мають елементи наукової новизни. Цілком можна погодитись з авторами, що наприкінці 1930-х років після нищівного «Великого терору» в майже завершеному вигляді викристалізувалися всі

складові держави тоталітарного зразка, в якому органи держбезпеки разом з іншими «силовими» відомствами були своєрідною опорною конструкцією (с. 48 монографії).

Водночас дослідники справедливо зауважують, що з кінця 1920-х років державний контроль і прокурорський нагляд за органами ДПУ було значно послаблено, набувши формальності, що в умовах курсу керівництва ВКП (б) на розпалювання класової ворожнечі в країні призвело до суттєвого розширення репресивних повноважень НКВС і сприяло розв'язанню спецслужбами масового терору та беззаконня.

Новий фактичний матеріал містять розділи монографії, присвячені діяльності чекістських органів. Автори детально аналізують її основні напрями в організаційній сфері, у підготовці кадрів, здійсненні репресій.

Результати дослідження мають безсумнівне практичне значення. Вони можуть бути використані в подальшій науковій розробці проблеми, у процесі підготовки лекцій і семінарів з історії держави та права України, історії України, спецкурсів з історії правоохоронних органів України.

Після прочитання й аналізу монографії можна дійти висновку, що вона має чимало позитивних моментів та узагальнень, проте не позбавлена деяких недоліків і дискусійних моментів, один з яких варто розглянути. Автори в передмові не називають роботи про діяльність органів безпеки, які були опубліковані саме у досліджуваній період й одразу після нього. Вони лише згадують про те, що їх було близько 20 (с. 11). Ідеться, зокрема, про такі праці: Коссов А. «О некоторых приемах и методах борьбы контрреволюции против Советской власти (материалы к истории ВЧК-ОГПУ-НКВД)». Лекции, прочитанные на шестимесячных курсах ВШ НКВД СССР». – М., 1939; Мосолов Ф. И. «Курс лекций по истории ВЧК-ОГПУ-НКВД-МГБ». – М., 1949; Петрихин А. И. «История ВЧК-ОГПУ-НКВД-МГБ. Введение». – М.: ВШ МГБ, 1952 та деяких інших. На нашу думку, слід було б конкретизувати їхню загальну характеристику.

Проте це зауваження є скоріше побажанням, уточненням матеріалу, опрацьованого компетентно, цікаво й неупереджено. Можна впевнено резюмувати, що ця книга є і буде цікавою для багатьох, і прочитати її та ще й мати у своєму книжковому арсеналі – неабиякий здобуток!

Рецензія надійшла до редколегії 25.03.2020

Hrechenko V. – Doctor of History, Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

The Activities of the State Security Agencies of the Ukrainian SSR during the Second World War: an Unbiased View, New Generalizations and Facts

Review of the book: Shevchenko A., Badakhov Yu. Organizational and legal foundations of the activities of the state security bodies of the Ukrainian SSR during the Second World War : monograph. Vinnytsia : Tvory, 2020. 304 p.